

KS. WOJCIECH GÓRALSKI

SYNOD PROWINCJONALNY W DEKRETAŁACH GRZEGORZA IX

WSTĘP

Wzrost władzy papieskiej w drugiej połowie XII i w pierwszej XIII stulecia, szczególnie od czasów pontyfikatu Innocentego III (1198—1216), wyzwał coraz większą aktywność ustawodawczą Stolicy Apostolskiej. Nic też dziwnego, że mnożyły się wielorakie kolekcje narastających wciąż norm prawnych, uwieńczone pierwszym w historii źródeł prawa kanonicznego zbiorem urzędowym, jaki stanowiły *Dekretały* Grzegorza IX (1227—1241), promulgowane 5 IX 1234 r. bullą *Rex pacificus*¹. Kolekcja ta, porządkując dotychczasowy materiał ustawodawczy w wielu dziedzinach życia kościelnego, zawiera m.in. normy w zakresie synodów prowincjonalnych.

Trzeba na wstępie zaznaczyć, iż termin „concilium” w *Dekretalach* Grzegorza IX stał się określeniem niejako technicznym, oznaczającym zgromadzenie złożone wyłącznie z biskupów oraz innych prałatów, zwołane przez władzę kościelną w celu debaty nad określoną materią. Wśród tak rozumianych synodów kolekcja rozróżnia „concilium generale”² oraz „concilium provinciale”³. Stanowi to znaczne uproszczenie terminologii w stosunku do *Dekretu* Gracjana, który używał również takich określeń, jak: „concilium universale”, „synodus universalis”, „concilium metropolitatum”, „concilium episcoporum”. Termin „concilium generale” *Dekretały* odnoszą wyłącznie do synodów, w których zaznacza się szczególny udział władzy papieskiej, co odpowiada terminowi *Dekretu* „concilium universale”. Natomiast „consilium provinciale” oznacza w zbiorze Grzegorza IX synod celebrowany przez metropolitę wraz z jego sufragana-

¹ Zob. P. Torquebiau. *Les Décrétales de Grégoire IX. Dictionnaire de droit canonique*. T. 4 kol. 627—632.

² Zob. np. c. 54, X, I, 6; c. 4, X, V, 5; c. 1, X, V, 3; c. 16, X, V, 6; c. 15, X, V, 38.

³ Zob. np. c. 29, X, III, 5; c. 10, X, III, 10; c. 25, X, V, 1; c. 16, X, V, 6.

mi⁴. Obok terminu „concilium” w *Dekretalach* używa się nadal terminu „synodus”, oznaczającego z reguły synod diecezjalny⁵.

Kolekcja z 1234 r. zawiera normy dotyczące zwoływania synodów prowincjonalnych, ich uczestników, kompetencji oraz ogłaszania decyzji synodalnych.

1. ZWOŁYWANIE SYNODU I JEGO UCZESTNICZY

Gracjan w swoim *Dekrecie* nie zajął wyraźnego stanowiska w sprawie częstotliwości odbywania synodów prowincjonalnych. Przytoczył jedynie normę synodu w Antiochii z 341 r., list Leona I do Anastazego z Tessaloniki z 446 r. (o dwukrotnym w ciągu roku zwoływaniu synodu) oraz przepis II synodu w Nicei z 787 r. (o odbywaniu synodu przynajmniej raz w roku)⁶. Tymczasem Grzegorz IX, wydając swoje *Dekretaly* w okresie, w którym wymienione zgromadzenia odbywały się nieregularnie, nie zawahał się przyjąć, iż synod prowincjonalny należy zwoływać raz w roku⁷. Obowiązek ten papież sankcjonuje karą suspensy od wykonywania urzędu, przewidzianej dla zaniedbujących się w tym względzie metropolitów⁸. Wydaje się więc, że *Dekretaly* traktują zwoływanie synodów nie tyle w kategoriach uprawnień metropolitów, ile raczej ich powinności⁹.

Nawiązując do dekretu papieża Paschalisa II (1099—1117) Grzegorz IX upoważnia do zwoływania synodów jedynie tych metropolitów, którzy otrzymali z Rzymu paliusz¹⁰. Jest poza tym charakterystyczne, że *Dekretaly* nie nadmieniają wyraźnie o władzy legatów papieskich w zakresie zwoływania synodów prowincjonalnych i przewodniczenia im, mimo istniejącej w tym okresie takiej właśnie praktyki.

Prawo do udziału w synodzie prowincjonalnym *Dekretaly* przyznają wyraźnie kapitułom katedralnym, szczególnie, gdy przedmiotem obrad

⁴ „metropolitani ... cum suis suffraganeis provincialia non omittant concilia celebrare [...]”, c. 25, X, V, 1.

⁵ Zob. np. c. 25, X, V, 1.

⁶ Zob. c. 2, D. XVIII; c. 4, D. XVIII; c. 7, D. XVIII.

⁷ „[...] per provinciale concilium, quod singulis annis praecipimus celebrari [...], c. 16, X, V, 6.

⁸ „Quisqui autem hoc salutare statutum neglexerit adimplere, a sui executione officii suspendatur”, c. 25, X, V, 1.

⁹ Zob. c. 25, X, V, 1. Por. S. C. Bonicelli, *I concili particolari da Graziano al concilio di Trento*. Brescia 1971 s. 68.

¹⁰ C. 4, X, I, 6; Normę tę przyjął również papież Innocenty III w dwóch swoich dekretach: c. 3, X, I, 8 oraz c. 28, X, I, 6.

zgromadzenia synodalnego mają być sprawy dotyczące tychże kapituł¹¹. Metropolita jest przy tym obowiązany wezwać je na synod, niezależnie od rodzaju tematyki debaty synodalnej. Kapituły mają prawo — nie jest ono zarazem obowiązkiem — uczestniczyć w synodzie osobiście lub też przez swoich pełnomocników. W obydwu jednak przypadkach cieszą się podczas obrad jedynie głosem doradczym, co wynika ze sformułowania dekretu¹².

Jakkolwiek zbiór Grzegorza IX nie wymienia innych kategorii osób uprawnionych do brania udziału w synodzie o którym mowa, to jednak *de facto* na ówczesnych zgromadzeniach synodalnych z reguły uczestniczyli również opaci, archidiakoni, dziekani, przedstawiciele stowarzyszeń kościelnych, beneficjaci, teologowie, a także osoby świeckie. Udział tych kategorii osób regulowały zwyczaje oraz ustawodawstwo lokalne¹³.

2. KOMPETENCJE SYNODU

Podczas gdy tematyka obrad synodalnych w okresie poprzedzającym kolekcję Grzegorza IX obejmowała bardzo szeroki zakres, usprawiedliwiony uprawnieniami legatów papieskich obecnych na synodach, to na zgromadzeniach zwoływanych przez metropolitów sfera działania pozostawała *de facto* znacznie ograniczona, bez wyraźnych jednak ustaleń prawnych. Próbując je określić dla Kościoła łacińskiego, sobór laterański IV z 1215 r. przyznał synodom prowincjonalnym przede wszystkim kompetencje w zakresie dyscyplinarnym, co przyjęto następnie w *Dekretach*. Wymienione bowiem synody miały stać się narzędziami reformy kościelnej, skierowanej m.in. ku karaniu wykroczeń, kontroli podupadłej dyscypliny, zwłaszcza duchowieństwa¹⁴. Nic też dziwnego, że Grzegorz IX nawiązując do postanowień soboru laterańskiego IV, nałożył na synody prowincjonalne obowiązek szczególnego czuwania nad dziedziną provizji beneficjów kościelnych i wypowiedział walkę nadawaniu ich osobom niegodnym¹⁵.

W przedmiocie elekcji i konsekracji biskupów, dawne uprawnienia synodów lokalnych zostały poważnie ograniczone w okresie *Dekretów*. Wspomniana elekcja przestała już należeć do biskupów danej prowincji

---

¹¹ C. 10, X, III, 10.

¹² „[...] ut capitula ipsa ad huiusmodi concilia debent invitari, et eorum nuntii ad t r a c i a n d u m (podkreślenie W. G.) admitti [...]”.

¹³ Zob. Bonicelli, jw. s. 70.

¹⁴ Zob. c. 25, X, V, 1.

¹⁵ C. 29, X, 5.

przechodząc w ręce kapituł katedralnych¹⁶. Wybór jednak i konsekrację metropolity *Dekretały* przyznały wszystkim biskupom prowincji¹⁷.

Dekretały znacznie ograniczały władzę karania przypisaną w *Dekrecie* Gracjana synodowi prowincjonalnemu. Już dekretaści wskazywali wyłącznie na trybunał biskupa lub papieża, gdy chodzi o wymierzenie kary kapłanowi lub biskupowi. Wielu z nich poza tym było zdania, że jurysdykcja nad biskupami, a nawet depozycja kapłana należą wyłącznie do papieża¹⁸. Stanowiąc przejaw owej ewolucji poglądów, *Dekretały* stały na stanowisku, że tylko do biskupa należy zarówno udzielanie święceń, jak i deponowanie już wyświęconych¹⁹. Z uprawnień tych wszakże, zaznaczała kolekcja, biskup nie może korzystać bez udziału kapituły²⁰. W gestii papieża natomiast leży sądzenie jakiegokolwiek biskupa²¹.

Konsekwentnie do odmówienia synodom prowincjonalnym władzy rozsądzania spraw w pierwszej instancji, *Dekretały* odmówiły im również — na rzecz metropolitów — roli instancji apelacyjnej przeciwko wyrokom trybunałów biskupich²².

W zakresie kompetencji synodu prowincjonalnego zbiór Grzegorza IX pozostawiał jednak następujące sprawy: karanie niezbędnymi karami przekraczających przepisy synodu oraz świętych kanonów²³, upominanie metropolity zaniedbującego zwoływanie synodu wraz z przypomnieniem sankcji soboru laterańskiego IV (suspensy do wykonywania urzędu)²⁴, zawieszanie w prawie nadawania beneficjów tych, którzy — po dwukrotnym upomnieniu — nadają je osobom niegodnym²⁵, karanie powierzających urzędy publiczne Żydom lub poganom²⁶. Kiedy winnym pozostawał sam metropolita²⁷, wówczas do synodu należało jedynie zawiadomienie o tym Stolicy Apostolskiej²⁸.

¹⁶ C. 1—60, X, I, 6. Jeden wszakże z dekretów Grzegorza VI (1045—1046) potwierdzał dawną normę przyznając konsekrację biskupią kompetencji synodu prowincjonalnego (c. 1, X, I, 33; por. c. 5, X, I, 11).

¹⁷ „Si archiepiscopus obierit, et aliter fuerit ordinandus archiepiscopus, omnes episcopi eiusdem provinciae ad sedem metropolitanam convenient, ut ab omnibus ipse eligatur et ordinetur” (c. 5, X, I, 11).

¹⁸ Bonicelli, jw. s. 72—73.

¹⁹ C. 1, X, III, 37; c. 12, X, V, 7.

²⁰ C. 1, X, V, 31.

²¹ C. 2, X, I, 7.

²² C. 54—55, X, II, 28.

²³ C. 25, X, V, 1.

²⁴ C. 25, X, V, 1.

²⁵ C. 29, X, III, 5.

²⁶ Tamże.

²⁷ C. 16, X, V, 6.

²⁸ C. 29, X, III, 5.

3. OGŁASZANIE UCHWAŁ SYNODALNYCH

Sobór laterański IV polecał promulgowanie uchwał podjętych przez synody prowincjonalne przez podawanie ich do wiadomości, co realizowano w formie odczytywania przez lektora — po skończonym zgromadzeniu synodalnym — podjętych decyzji. W ten sposób docierały one do świadomości bardzo wąskiego grona osób. Tenże sobór jednak nakazał również coroczne zwoływanie przez biskupów synodów diecezjalnych z obowiązkiem publikowania uchwał powziętych na synodzie prowincjonalnym²⁹.

Uchwały synodu prowincjonalnego nie wymagały zatwierdzenia papieskiego i obowiązywały od chwili ich promulgacji. W myśl jednak dekretu wspomnianego już papieża Paschalisa II, biskupowi rzymskiemu przysługiwało zawsze prawo do ewentualnego modyfikowania uchwał synodalnych³⁰.

ZAKOŃCZENIE

Urzędowy zbiór Grzegorza IX, porządkujący bogate ustawodawstwo kościelne, stanowi — także w przedmiocie synodu prowincjonalnego — kolejny etap w rozwoju historycznym ustawodawstwa kościelnego. *Dekretały* podają tutaj szereg norm, które zostały ukazane, a na które należy patrzeć poprzez pryzmat soboru laterańskiego IV oraz panującej w tym okresie praktyki.

Odwołując się do owej praktyki wypada zauważyć, iż kolekcja pomija odbywające się wówczas synody narodowe (biskupów danego kraju) i regionalne (biskupów kilku prowincji). Wydaje się, że nie było potrzeby normowania przez prawo powszechne wspomnianych instytucji z uwagi na to, że nie posiadały one wówczas charakteru stałego i perspektywy na przyszłość. Wystarczyły w takim przypadku dyspozycje prawa partykularnego. Poza tym hierarchiczny model Kościoła, dominujący wówczas w Rzymie, dostrzegał przede wszystkim struktury: prowincji, diecezji i parafii, bez zwracania uwagi na ogniwa pośrednie pomiędzy prowincją a Rzymem.

Nietrudno również zauważyć, iż *Dekretały* nie poświęcają synodom prowincjonalnym zbyt wiele miejsca. Ale też wspomniana wyżej ówczesna wizja Kościoła, przyjęta szczególnie od czasów Innocentego III, wybitnego rzecznika centralizacji władzy, nie implikowała bynajmniej potrzeby rozwoju takich synodów. Owa tendencja centralizmu ujawniła się

²⁹ C. 25, X, V, 1.

³⁰ Zob. c. 4, X, I, 6.

z jeszcze większą mocą za pontyfikatów Honoriusza IX (1216—1227) oraz Grzegorza IX, nie mogła więc zbyt faworyzować prowincji kościelnej i jej zgromadzeń³¹.

Niewątpliwie *Dekret Gracjana*, powstały w nieco innym klimacie historycznym, doceniał w większym stopniu rolę prowincji kościelnej i jej synodu. *Dekrety* uczyniły zeń jedynie narzędzie w rękach władzy centralnej dla realizacji pełnej zgodności ustawodawstwa z życiem oraz czynnik kontroli nad przestrzeganiem dyscypliny kościelnej. Przebija to z omówionych wyżej norm zbioru Grzegorza IX, które znacznie pomniejszały rolę zgromadzenia synodalnego prowincji i zawężyły jego kompetencje.

I CONCILI PROVINCIALI NELE *DECRETALI* DI GREGORIO IX

S o m m a r i o

Nelle *Decretali* di Gregorio IX i concili provinciali sono stati considerati come uno strumento nelle mani del potere centrale, per realizzare una completa uniformità di legislazione e di vita ecclesiastica per provvedere ad un sistema più generale di disciplina.

L'autore presenta le norme delle *Decretali* riguardanti la convocazione dei concili e i loro partecipanti, la competenza dei concili nonché la pubblicazione delle decisioni conciliari.

---

³¹ Zob. Le Bras. *Institutions ecclésiastiques de la chrétienté médiévale*. Paris 1959 s. 529—535.